

Мила Б. Бељански¹
Ружена Ј. Шимоњи Чермак²
Универзитет у Новом Саду
Педагошки факултет у Сомбору
Катедра за друштвене науке
Сомбор (Србија)
Соња Карикова³
Универзитет Матеј Бел
Педагошки факултет, Катедра за психологију
Банска Бистрица (Словачка)

УДК 316.72:323.1(497.11)
316.72:323.1(436.7)
Оригинални научни рад
Примљен 05/02/2018
Измењен 23/08/2018
03/09/2018
Прихваћен 05/09/2018

[doi: 10.5937/socpreg52-16455](https://doi.org/10.5937/socpreg52-16455)

НАЦИОНАЛНИ ИДЕНТИТЕТ КОД СТУДЕНАТА ПЕДАГОШКИХ ФАКУЛТЕТА У СРБИЈИ И СЛОВАЧКОЈ⁴

Сажетак: У раду су представљени резултати истраживања утврђивања разлика између степена изражености националног идентитета студената педагошких факултета у Сомбору и у Банској Бистрици (Словачка). Национални идентитет мерен је NAIT упитником (Скала националног идентитета) на пригодном узорку од 326 испитаника оба пола, из обе земље. У обе групе испитаника национални идентитет је просечно изражен. Факторском анализом упитника је издвојен различит број фактора за оба узорка, а највећи проценат варијансе објашњава фактор који се односи на осећање националне припадности. У оба узорка он има различит садржај, посебно са аспекта интензитета емоционалне везаности. Резултати овог истраживања такође су показали да је припадност нацији важнија од припадности човечанству.

Кључне речи: национални идентитет, студенти педагошких факултета, Србија, Словачка.

Увод

Проучавање проблема националног идентитета комплексан је проблем најпре због сложености и динамичности самих феномена који чине окосницу овог одређења, као и вишеструког значења и квалитета њихове повезаности, која може имати различите облике и значења. Читав концепт идентитета, онако како је схваћен и у овом раду, састоји се од одреднице *идентитет* као индивидуалног и колективног феномена, који је одређен и припадањем и поседовањем извесних облика од којих неки могу бити важнији од других, „...идентитет је истовремено и процес али и систем јер је по својој природи динамичан али тежи и уравнотежености у процесу

¹ milabelj@gmail.com

² ruzenka.cernak@gmail.com

³ sona.karikova@umb.sk

⁴ Рад је део пројекта „Утицај образовних и социо-културних фактора на развој националног идентитета“.

представљања себе које је усмерено и прилагођено другима” (Stojković, 2008, str.24–25). Идентитет, не само појединца (персонални идентитет) већ и групе (колективни, културни идентитет) утемељен је, дакле у култури, независан од воље тог појединца или групе и који добија значење тек ако се изражава у односу на друге појединце или друге људске групе. Идентитет је резултат интеракција из којих особа изводи систем идентификације и самопроцене на основу којих одређује своје место и себе у свету који га окружује. Стога персонални, односно *лични идентитет* подразумева постојање свести о самом себи као различитог од свих других (Golubović, 1999). У савременим друштвима *колективни идентитет* игра значајну улогу, стварајући неопходну друштвену кохезију група окупљених око неких заједничких категорија (Bernstein, 2005). Због тога можемо уочити да постоје две димензије: јединствени лични идентитет и колективни заједнички идентитет, из чега произлази да је сваки људски идентитет социјални идентитет (Golubović, 1999).

Национална свест, односно осећај припадности нацији омогућава појединцу идентификацију са социјалном групом. Тако се развија *социјални идентитет*, као део појма о себи који произлази из знања појединца о његовом чланству у социјалној групи (групама), заједно с вредношћу и емоционалним значењем везаним уз то чланство (Phinney, 1990). Групе са којима се људи идентификују су различите. Аутори се слажу да социјални идентитет појединца зависи од два процеса: препознавања властите сличности са припадницима своје групе те перцепције различитости у односу на припаднике других група (Franceško, Kodžopeljić, Majstorović, Mihić, 2002), а исто тако будући да појединац слику о себи стиче на темељу властитих карактеристика и на темељу карактеристика групе којој припада, он настоји групу којој припада да вреднује позитивно.

У условима стално мењајућег образовног дискурса и полазећи од претпоставке да је главна детерминанта успеха и напретка једног савременог друштва квалитет образовања, унапређивање квалитета образовања наставника постаје један од значајних циљева које свака држава себи поставља (Zlatković, Petrović, 2016). Стога бити учитељ у данашње време постаје све већи изазов. Говори се о општим компетенцијама: предметној компетенцији, педагошко-дидактичко-методичкој компетенцији, психолошкој компетенцији (Piršl, 2007) и социјалној компетенцији. У лепези компетенција које учитељи треба да стекну у оквиру свог образовања и каснијег професионалног деловања за савремено друштво, намеће се потреба за учитељем који ће бити у стању да створи позитивну школску климу за квалитетне интеракције, просоцијално понашање и социјалну осетљивост међу ученицима, учитељима и родитељима различитих националности. Тако, наставник који поседује поменуте компетенције способан је да развије интеркултуралну компетенцију и спроводи интеркултурално образовање имајући стално у виду богатство различитих култура и могућности њихових интеракција (Jelačić, 2011). Студијски програми на учитељским и наставничким факултетима требало би да пруже студентима информације и искуства потребна за њихов успешан рад у културно различитим школама и разредима. С обзиром на то да ће учитељи подучавати ученике различитог културног порекла, значајно је да учитељи постану свесни индивидуалне културне перспективе (Hrvatić, Piršl, 2005) и да размишљају о различитим облицима културне различитости. Поштовање и прихватање различитости с

којима се сусрећемо у одређеном друштву или култури, различитој од наше, захтева способност прихватања различитог погледа на свет (Petrović, 2014).

Национални идентитет и национализам

Идентитет обухвата личне особине (индивидуални идентитет) и социјалне афилијације (колективни идентитет). Саставни део колективног идентитета је и национални идентитет, осећање припадности одређеној етничкој групи, територијално-генеалогско самоодређење особе (Franceško, Kodžopeljić, Majstorović, Mihić, 2002).

Национални идентитет у традиционалним друштвеним заједницама представља најзначајнији облик друштвеног и индивидуалног идентитета (Radivojević, 2008), па тако се каже да свако припада оном народу у који сам себе убрја (Altermatt, 1996; према Kordić, 2010). Осећај припадности нацији понекад се претвара у национализам који почива на апсолутној лојалности својој нацији. То је веровање или систем веровања да је управо нација најважнија између свих социјалних група којима човек припада – важнија од породице, града, племена, класе итд. (Zvonarević, 1978). Национални осећај се оснажује језиком, културом, државношћу, националним митологијама и слично, оним што може бити присутно и видљиво, што ће појединци лако доживети. С једне стране, национализам је снажна национална свест која подразумева љубав према својој нацији, добро познавање националне историје и културе, истицање националних обележја, национални понос и страшно залагање за национални просперитет (синоним је родољубље). Често се израз патриотизам, односно домољубље, користи у најширем смислу и означава позитиван однос појединаца или група према својој домовини, те су патриотизам и домољубље блиски изрази у вези са значењем појма национализам. С друге стране, национализам може означавати и негативну конотацију, као просуђивање других култура кроз поређење са сопственом, без уважавања њихових специфичности, значења и вредности (етноцентризам).

Да би се избегли негативни облици националне везаности од значаја је стално одржавање развојне између очувања индивидуалног и друштвеног идентитета који изискује од поједница одупирање његовој инструментализацији и манипулацији. То подразумева и способност емпатије с другим идентитетима, где разноликост друштвеног окружења особа не доживљава као опасност или разлог за страх. Овакав отворен карактер гради отворен идентитет, насупротив затвореном (Maјer, 2009).

Преглед претходних истраживања

Тема националног идентитета истраживана је у неколико наврата на просторима Хрватске, Босне и Херцеговине и Србије, користећи различите инструменте, на различитом узорку. Такође, у оквиру различитих истраживања са националним идентитетом довођени су у везу различити друштвени конструкти (Kripažec, 2008; Radivojević, 2008; Štrangarić, 2014; Tofant, 2003). Тако је у оквиру истраживања повезаности националног идентитета и религиозности (Štrangarić, 2014) на узорку сту-

дената наставничких факултета (N=238), утврђено да постоји позитивна корелација ова два конструкта. Национални идентитет мерен је NAIT скалом чији је укупан резултат показао умерену израженост. Хипотезе у овом истраживању односиле су се на очекивање умерено израженог националног идентитета, очекивао се висок ниво религиозности, као и да је национални идентитет у позитивној корелацији са степеном религиозности. Добијени резултати се не поклапају са очекивањима и постављеним хипотезама. Резултати истраживања на овом пригодном узорку су потврдили да је везивање за национално порекло још увек присутно и да такве друштвене класификације нису превазиђене, показало се да је јаче изражен национални идентитет праћен вишим степеном религиозности.

Друго истраживање (Radivojević, 2008) спроведено на већем узорку (N=4310) ученика осмог разреда основне школе и другог и четвртог разреда средње школе, сагледавало је стање међуетничких односа код младих у Војводини и њихов однос према националном идентитету. Утврђено је да национални идентитет губи значај код омладине Војводине као облик друштвеног идентитета и као извор личног идентитета. Тако, 60,88% испитаника се у потпуности осећају припадницима своје нације, а за једну трећину испитаника припадност нацији нема важности. Овај проценат је исти без обзира на то да ли испитаници похађају вишејезичну наставу односно наставу на једном наставном језику. Овим истраживањем утврђена је и занимљива чињеница да испитаници који похађају верско васпитање у већој мери се поистовећују са нацијом од испитаника који похађају грађанско васпитање. Добијени резултати могу да окарактеришу међуетничке односе међу младима у Војводини као задовољавајуће, да су млади у Војводини мултиетнички социјализовани и да је живећи у мултиетничкој Војводини то за њих постало природно животно стање (Radivojević, 2008).

Овакав резултат добијен је и истраживањем младих средњошколаца 2006. године којим се покушало утврдити које оквире социјалног идентитета усвајају млади (N=1244). Чак половина испитаних сматра да им је припадност нацији веома важна, а трећини је доста важна (Miladinović, 2006).

Батеријом тестова, спроведено је истраживање 2003. године (Tofant, 2003) у оквиру којег је коришћен и инструмент NAIT (Скала националног идентитета) на узорку (N=361) хрватских студената с циљем утврђивања односа између националног идентитета и личног и колективног самопоштовања. Показало се да су две мере националног идентитета у високој позитивној корелацији, те да лично самопоштовање није у корелацији ни са једном од њих, док је колективно самопоштовање у високој, позитивној корелацији са обе. Колективно самопоштовање је у највећој мери придонело објашњењу националног идентитета у односу на социодемографске карактеристике (узраст, образовање и пол) и религију.

У оквиру још једног истраживања (Krinažec, 2008) коришћен је овај инструмент NAIT – Скала националног идентитета. Циљ је био да се узорку (N=312) утврди однос између националног идентитета и алоцентризма и идиоцентризма. Алоцентризам можемо дефинисати као склоп вредности који у себи садржи снажну повезаност појединца са члановима једног или више колектива (нпр. породице, сарадника, племена, нације), при чему особа себе првенствено види као члана колектива; примарно је мотивисана нормама и обавезама које јој намеће ко-

лектив, те је спремна уступити предност циљевима колектива пред својим властитим циљевима. Идиоцентризам је склоп вредности према којима индивидуа себе види аутономном и независном у односу на колектив, даје првенство властитим циљевима пред циљевима колектива. Показало се да је израженост националног идентитета мерена NAIT упитником у лакој позитивној корелацији са вертикалним идиоцентризмом и алоцентризмом (хијерархија је врло важна), док хоризонтални идиоцентризам (равноправни социјални односи) и национални идентитет међусобно не корелирају.

Метод

Будући учитељи и васпитачи представљају и узор за учење деци са којом раде. Стога је неопходно да путем социјалног учења (посебно путем учења по моделу) деца стичу ставове и усвајају обрасце понашања која ће им омогућити да постану толерантни према различитостима али и да поштују свој идентитет. Зато нам се чинило погодним испитати степен изражености националног идентитета код будућих учитеља и васпитача у две различите земље: Србији и Словачкој.

Словачка припада Европској унији, није прошла кроз драматичан распад бивше државне заједнице (СФРЈ) као Србија (иако је и она имала искуство одвајања Чешке и Словачке) и живи у релативно стабилном окружењу. Обе државе су прошле, или пролазе, кроз демократске промене у постсоцијалистичком друштву. У Словачкој се одвијају убрзани процеси глобализације и мултикултурализације и намећу се проблеми интеграције разних друштвених група у релативно стабилно друштво (Kariková, Šimoniová - Černáková, 2017). Мигрантска криза која се одиграла у оквиру Европске уније у словачком друштву акценује потребу тражења нових форми заједништва, па и националног идентитета као дела колективног идентитета. Србија је економски мање развијена земља, национално и културно хетерогенија, која се још увек налази у економској транзицији и, вероватно, на нешто другачији начин приступа питању националног идентитета.

Предмет овог истраживања је утврђивање разлика између степена изражености националног идентитета студената два педагошка факултета у Сомбору и у Банској Бистрици (Словачка). Проверавањем је укупни резултат на NAIT упитнику (Скала националног идентитета), факторска структура упитника на обе групе испитаника и урађена је анализа ставки.

У истраживању је учествовало по 163 испитаника оба пола из обе земље, студената на учитељским и васпитачким смеровима на свим годинама основних студија (од прве до четврте године студија) на педагошким факултетима у Сомбору и у Банској Бистрици. У свакој групи је било по 12% мушкараца и 88% жена, што репрезентује реално стање на педагошким факултетима. Компаративне анализе су, стога, биле усмерене само на проблематику међукултурног поређења. Аутори истраживања су свесни ограничења која са собом носи овакав пригодан узорак и да се генерализација налаза на популацију српских и словачких студената може изводити са минималним степеном сигурности.

Као инструмент је коришћен упитник под називом Скала националног идентитета (Čorkalo, Kamenov, 1998). У даљем тексту се користи назив NAIT. Констру-

исан је у оквиру Летње школе психологије у Дубровнику 1998. године. Садржи 27 ставки и од испитаника се тражи да на петостепеној скали Ликертовог типа означи степен свог слагања са датом тврдњом. Резултати се крећу у распону од 27 до 135 бодова а већи резултат значи и више изражен национални идентитет. Према ауторима упитника коефицијент поузданости је 0,80 а факторском структуром се издвајају 4 фактора (Čorkalo, Kamenov, 1998):

1. осећај изражене националне припадности,
2. национализам или искључива национална везаност,
3. оданост нацији и
4. космополитизам.

За потребе овог истраживања упитник је преведен на словачки језик а превод су урадиле две ауторке истраживања, изворни говорници словачког језика.

У истраживању смо кренули од следећих претпоставки:

1. национални идентитет посматран као једна димензија биће израженији код студената из Сомбора који су српске националности,
2. факторска анализа даће различита факторска решења у обе групе испитаника и
3. фактор који описује национализам ће објашњавати већи проценат варијансе код студената из Сомбора.

Резултати и дискусија

Биће приказани резултати на укупном скору на NAIT упитнику, неки најважнији резултати факторске анализе на оба узорка испитаника и анализа ставки упитника. У оба узорка је утврђена висока унутрашња конзистенција, вредност Cronbachove alphe на узорку српских студената је 0,923 а на узорку словачких студената 0,872, што нам говори о квалитету мерног инструмента.

Пошто је факторска анализа показала да су у оба узорка фактори међусобно зависни, можемо упоредити оба узорка на основу укупног скорa на упитнику NAIT. Виши скор на упитнику значи и више изражено осећање националног идентитета. Због тога су неке ставке бодоване инверзно.

Укупни скор се креће у распону од 27 до 135 бодова. Српски студенти из Сомбора у просеку имају вредности 76,11 а словачки студенти из Банске Бистрице 88,97. Упоредивање српских и словачких студената из Сомбора и Банске Бистрице је урађено уз помоћ Студентовог t- теста за два независна узорка. Код српских студената из Сомбора је просечна вредност на упитнику 2,81 а код словачких из Банске Бистрице 3,30 и статистички значајно се разликују на нивоу 0,001. У оба узорка имамо заправо просечне вредности израженог осећања националног идентитета (вредности око 3), али словачки студенти се више приближавају ка умерено израженом осећању националног идентитета. У групи српских студената је већа стандардна девијација, што нам говори о израженијим и већим индивидуалним разликама у одговорима између испитаника.

На основу података у [Табели 1](#) можемо видети да студенти из Банске Бистрице имају већу аритметичку средину на упитнику NAIT и да је разлика у односу на аритметичку средину резултата студената из Сомбора статистички значајна.

Величина ефекта се приближава вредности од 0,8, што указује да се ради о реалном тренду и да су подаци релевантни. Дакле, студенти из Банске Бистрице имају израженије осећање националног идентитета и код њих је национални идентитет конзистентнији. Можемо рећи да није потврђена прва хипотеза да ће српски студенти из Сомбора имати израженије осећање националног идентитета од словачких студената из Банске Бистрице.

Због тога је корисно и информативно погледати и анализирати факторска решења у обе групе испитаника, која нам указују на дискретније разлике у садржају осећања националног идентитета на оба узорка. Примењена је експлоративна факторска анализа, њена погодност је проверена кроз Keiser-Meyer-Olkinov тест (корелације између ставки у групама су биле релативно компактне), онда кроз Bartlettov тест (корелације међу варијабилама су биле значајно различите од нуле). У анализама је коришћена метода главних компоненти са Oblique ротацијом. Број фактора је био одређен на основу Kaiserovog правила (вредност eigenvalue је већа од 1). У анализи резултата смо посебну пажњу посветили разликама и сличностима у прве две главне компоненте, или у прва два фактора, *национализам* и *космополиитизам*, *џајриоитизам* и *космополиитизам* (Kariková, Šimoniová-Černáková, 2017). Можемо рећи да је хипотеза о различитим факторским решењима на два узорка у највећој мери потврђена, јер није утврђен исти број фактора, али један фактор (космополитизам) има скоро исти садржај и веома сличан проценат објашњене варијансе.

У [Табели 2](#) налазе се факторска решења за обе групе студената, називи појединачних фактора и проценти објашњене варијансе.

На овом месту ћемо се бавити првим и другим фактором, пошто објашњавају највећи проценат варијансе.

Прва главна компонента у групи српских студената из Сомбора садржи седам ставки и објашњава 35,02% варијансе: изражен национализам, осећање припадности свом народу је животну важно; ко се тако не осећа заслужује презир; важан део властито, личног идентитета; осећање поноса због историје свог народа. Ова компонента објашњава више од трећине укупног варијабилитета. Из садржаја је видљива изразита емоционална обојеност, што и представља једну од карактеристика национализма. С друге стране, није присутно омаловажавање осталих народа, што се у литератури наводи као једна од карактеристика национализма.

Прва главна компонента у групи словачких студената из Банске Бистрице садржи пет ставки и објашњава 25,35% варијансе, што је четвртина укупног варијабилитета, док остали фактори имају значајно мањи проценат објашњене варијансе. Ову компоненту можемо описати као патриотизам или присуство осећања националне припадности, за разлику од првог фактора код српских студената. Наглашава се потреба заједништва, поштовање културе и националних симбола, у мирнијем тону него код српских студената и без изражене емоционалне обојености. У [Табели 3](#) је приказан садржај првог фактора на оба узорка.

Код српских студената први фактор можемо назвати *национализам*, или искључујући осећај националне припадности, без присуства омаловажавања других народа. Присутна је снажна емоционална компонента и „судбинска” важност националне припадности. Фактор, који код словачких студената можемо описати

као национализам налази се на четвртом месту, дакле објашњава далеко мањи проценат варијансе и садржински из њега можемо приметити осећање лојалности према свом народу (Kariková, Šimoniová-Černáková, 2017).

На другој страни, код словачких студената, први и најважнији фактор можемо описати као *национализам* или свест о националном идентитету, без снажне емоционалне обојености. Делује рационалније, мање је емоционално обојен и мање доживљен “судбински”. Тиме је потврђена и друга претпоставка да ће у групи српских студената из Сомбора већи проценат варијансе објашњавати фактор који се може описати као *национализам*.

Највећу сличност налазимо у другом фактору *космополиитизам* у оба узорка, како садржинску сличност, тако и у проценту објашњене варијансе. У оба узорка ови фактори објашњавају далеко мањи проценат варијансе у односу на прве факторе (нешто изнад 8%).

У Табели 4 је приказан садржај другог фактора *космополиитизам* на оба узорка.

Овај фактор можемо назвати *космополиитизам*, или вишеструка национална повезаност. Наглашава се пре свега лојалност човечанству уопште и штетност поделе на националној основи. На оба узорка испитаници у сличној мери изражавају космополитизам и сличан је садржај ставки на оба узорка (четири ставке су идентичне, које су уједно и биле инверзне ставке у упитнику).

Оба узорка испитаника су упоређивана и кроз анализу одговора на појединим ставкама упитника. Пошто је упитник у форми петостепене Ликертове скале за упоређивање је одабран Mann-Whitney U тест за два независна узорка.

На скоро свим ставкама у упитнику постоје статистички значајне разлике између две групе испитаника. Значајне разлике не постоје само у следећим ставкама:

1. *Иако је мој народ малобројан у њему је много више способних људи него у другим народима.*
2. *Поносим се историјом свој народа.*
3. *Људи који не воле свој народ заслужују презир.*
4. *Осећај везаности за својствен народ је један од најлепших осећаја које појединац може имати.*
5. *Осећам да вредим због бољих културе мој народа.*
6. *Моја национална припадност ми је сасвим небитна.*
7. *Добар припадник наше нације не би требало да се дружи са нашим непријатељима.*

На осталих 20 ставки у NAIT упитнику постоје статистички значајне разлике између словачких и српских студената и објашњавају нам разлику на укупном скору на упитнику која је у корист словачких студената, што је било супротно очекиваним резултатима. Српски студенти имају више скорове само на две ставке:

1. *Деца треба учити да воле свој народ.*
2. *Сирман сам да ми животи за свој народ.*

Словачки студенти у поређењу са српским студентима су више сагласни са ставкама да је лојалност према свом народу важнија од лојалности према себи, да је код деце од малена потребно неговати национални дух, да је човек без јасног

осећања националног идентитета човек без идентитета, да су врло свесни припадности својој нацији, да свака нација треба да негује своје националне идеале, имају осећај припадности неком народу, да је осећање припадности нацији за њих важно, да би без осећања националне припадности били сиромашнији, да би свугде испољавали своју националну припадност, да су поносни кад чују своју химну, да припадници једног народа треба да се држе заједно и да их осећање националне припадности чини целовитом особом. Исто тако словачки студенти у већој мери нису сагласни са тврдњама да је изражавање националних симбола израз примитивизма, да себе виде у првом реду као становнике света, да је човечанство једина права људска заједница, да би волели да живе као становници света а не државе, да је у историјским сукобима њихов народ био увек у праву.

Закључак

Национални идентитет се најчешће дефинише као компонента социјалног идентитета. Социјални идентитет је део појма о себи, који проистиче из свести појединца о својој припадности некој социјалној групи, вредностима и емоционалном значају те припадности.

Заједничка одлика контекста у коме су се развијали студенти педагошких факултета (учитељи и васпитачи) јесте распад бивших заједничких држава (СФРЈ и Чехословачка). Иако они нису прошли кроз тај процес, можемо претпоставити да су остале одређене последице, посредоване генерацијом родитеља и старијих предака, атмосфером у друштву, у медијима и да је све то могло да има утицај на осећање националног идентитета.

На основу резултата из NAIT упитника када национални идентитет посматрамо као једну димензију, на шта имамо право, јер фактори на оба узорка нису независни између себе, можемо рећи да на оба узорка постоји просечно изражен национални идентитет (вредности око 3). Код словачких студената је статистички значајно више изражен национални идентитет у односу на српске студенте, уједно је и конзистентнији. Овај резултат је у супротности са очекивањима. Можемо размишљати о следећим објашњењима:

- оптерећење прошлости код српских студената из Сомбора, јавни дискурс је оптерећен нацијом, националним идентитетом, што ствара отпор код нових генерација,
- породица, образовне институције, медији и други извори формирања националног идентитета нису заинтересовани или не чине довољно на формирању и неговању националног идентитета,
- испитаници су из Војводине, мултиетничке и мултиконфесионалне, стога питање националности није у фокусу,
- присутност тежње да се буде члан Европске уније као шире заједнице народа,
- специфична структура узорка који чине студенти на педагошким факултетима, сензибилисани за поштовање различитости,
- чланство у Европској унији, покушај формирања тзв. европског идентитета као дела колективног идентитета, убрзани процес глобализације код студената из Банске Бистрице могао је изазвати снажнију потребу за осећањем припадности својој нацији.

На оба узорка је присутан умерен степен изражености националног идентитета, што можемо тумачити као позитиван налаз у смислу да су будући учитељи и васпитачи свесни своје националне припадности, али да су осетљиви и толерантни на различитости. Ова способност требало би у пуној мери да дође до изражаја у језички и културно различитим учионицама.

Факторска анализа на основу садржаја појединих фактора даје јаснији поглед на постојеће разлике у укупном скору на оба узорка. Као врло уопштени закључак можемо навести да је конструкт националног идентитета код српских студената са Педагошког факултета у Сомбору обојен национализмом а код словачких студената из Банске Бистрице патриотизмом.

Анализа је показала два различита факторска решења, када је реч о броју и садржају фактора. Највише сличности постоји у другом фактору – *космополиитизам* – на оба узорка, са аспекта садржаја и процента објашњене варијансе, и делимично у првом фактору *национализам* и *ијириоиитизам* на оба узорка са аспекта садржаја. Факторска решења на оба наша узорка се разликују и од факторског решења ауторки инструмента NAIT (Čorkalo, Kamenov, 1998). У њиховом решењу постоје следећи фактори:

1. генерални фактор, изражено осећање националне припадности,
2. национализам,
3. изражен историјски и културни аспект националног идентитета,
4. космополитизам.

С друге стране, садржаји барем два фактора су присутни и у нашим узорцима: космополитизам, национализам и делимично осећање националне припадности. На основу резултата истраживања, где је као инструмент коришћен NAIT упитник (Krinažec, 2008; Radivojević, 2008; Sakač, 2011; Štrangarić, 2014; Tofant, 2003), можемо рећи да његова факторска структура није стабилна и да у великој мери зависи од узорка испитаника. То је евидентно и у нашем истраживању.

Код оба узорка можемо приметити сличност: највећи проценат варијансе објашњава фактор који се односи на осећање националне припадности, код српских студената је то трећина, а код словачких четвртина укупне варијансе. Дакле, у оба узорка је то доминантан фактор, доминантна компонента, показује да је за будуће васпитаче и учитеље важно питање националног идентитета. Има различит садржај, посебно са аспекта интензитета емоционалне везаности. Код српских студената је емоционална везаност снажнија, што можемо да закључимо на основу присуства ставки: *сиреман сам даиши живоиш за свој народ, људи који не воле свој народ заслужују ирезир и осећај везаности за соиствени народ је један од најлейших осећаја које иојединац може имати*. Ове три ставке имају највише факторско оптерећење, што значи да у највећој мери објашњавају дати фактор. Код словачких студената највеће факторско оптерећење имају ставке: *ириадници истиој народа би шребало да се увек држе заједно, осећам да вредим збој боаише кулшуре мој народа и сваки иуиш кад чујем нашу националну химну осеишм ионос*. Више је наглашено заједништво (мада ову ставку можемо интерпретирати чак и као својеврсну склоност ка изолационизму) и понос због заједничких вредности, као што је култура и химна као један од симбола нације.

Према Фини (Phinney, 1990) *осећање припадности једној групи* се може кретати од снажног осећања припадности (снажна емоционална везаност) па све до само формалног осећања припадности групи (непостојање емоционалне везаности). Можемо рећи, да у оба узорка испитаника компонента националног идентитета под називом *осећање припадности групи* јесте присутна, али на различитим тачкама континуитета емоционалне везаности.

Код будућих васпитача и учитеља елементи наглашене афективности у контексту националног идентитета ипак нису пожељна база ставова према националном идентитету који треба да се преносе процесом образовања. Наиме, израженија афективно-вредносна компонента ставова може представљати погодну основу за стварање предрасуда. Предшколска установа и школа, као и васпитачи и учитељи су значајни агенси социјализације и стога није пожељно да преносе деци предрасуде у вези са националним идентитетом (или било какве предрасуде).

Фактор Космополитизам, или вишеструка повезаност представља најупадљивију сличност на оба узорка испитаника, са аспекта објашњене варијансе и садржаја самог фактора. Можемо рећи да обе групе студената у сличној мери гаје осећање космополитизма, далеко у мањој мери него осећање националне припадности.

Приближавање Србије Европској унији (као заједници мноштва култура, језика и народа) и феномен глобализације подразумева усвајање интеркултурализма као једног од водећих принципа образовања (Zlatković, Petrović, 2016). Друштво у Словачкој и Србији јесте вишенационално и вишекултурално (мада далеко више у Србији него у Словачкој) стога постоји велика вероватноћа да ће учитељи и васпитачи радити у културно различитим групама и учионицама. За такав рад су неопходне интеркултуралне компетенције. Национални идентитет и интеркултуралне компетенције су опет повезане на тај начин да бити интеркултурално осетљив и компетентан подразумева прво свест о својој култури и нацији па онда поштовање других. Из резултата истраживања може се закључити да студенти имају умерено осећање националне припадности што представља добро познавање сопствене културе и нације, а на другом месту је припадност широј друштвеној заједници. Самим тим то је добра основа за развој интеркултуралних компетенција и интеркултуралне осетљивости. Као будући васпитачи и учитељи биће способни да разумеју, процене и донесу одлуку у двосмисленим и неизвесним ситуацијама према културним различитостима у друштву па самим тим и у учионици. Свест о властитом културном идентитету јача способност делотворног перципирања стварности, прихватања себе самих али и других. Ако студенти педагошких факултета имају свест и способност пројекције према другима и према њиховим културама, значи да су способни за културну интеракцију кроз интеркултуралну осетљивост и компетенцију.

Mila B. Beljanski¹

Ružena J. Šimonji Černak²

Univeristy of Novi Sad

Faculty of Pedagogy in Sombor

Department of Social Sciences

Sombor (Serbia)

Soňa Kariková³

Matej Bel University, Faculty of Education

Department of Psychology

Banska Bystrica (Slovakia)

NATIONAL IDENTITY OF STUDENTS OF FACULTIES OF EDUCATION IN SERBIA AND SLOVAKIA⁴

(Translation In Extenso)

Abstract: The paper represents the research results of identifying the differences between the degree of national identity of the students of faculty of Education in Sombor and Banská Bystrica (Slovakia). National identity was measured with NAIT questionnaire (Scale of national identity) at the sample of 326 subjects of both genders and from both countries. Both groups of subjects have shown moderately expressed national identity. By factor analysis of the subjects we have extracted different factors for both samples and the highest percentage of variance explains the factor relating to the sense of national identity. In both samples it has got different content, especially from the standpoint of intensity of emotional association. The results of this research have also shown that belonging to a particular nation supersedes belonging to humanity as a group.

Keywords: national identity, students of faculties of education, Serbia, Slovakia.

Introduction

Studying the problem of national identity is a complex problem mostly because of complexity and dynamics of the very phenomena which comprise the backbone of this notion, as well as a multitude of meaning and quality of their connection which can have different forms and meanings. The entire concept of identity, as it is understood in this paper, consists of the notion of *identity* as an individual and collective phenomenon which is defined by belonging to and owning certain forms, some of which may be more important than others, "...identity is at the same time a process and a system because, in its nature, it is dynamic, yet aims at balance in the process of presenting oneself which is aimed at and adjusted to others" (Stojkovic, 2008, pp24-25). Identity of not just individuals (personal identity) but also the

¹ milabelj@gmail.com

² ruzenka.cernak@gmail.com

³ sona.karikova@umb.sk

⁴ The paper is part of the project "The Impact of Educational and Socio-Cultural Factors on the Development of a National Identity"

group (collective identity, cultural identity) is, therefore, based in the culture, independent of the individual's or group's will that only receives meaning after being expressed in relation to other individuals or groups of people. Identity is the result of interactions from which a person takes out the system of identification and self-evaluation on the basis of which they determine their place in the world around them. Hence, individual or *personal identity entails* consciousness on oneself as being different from everyone else (Golubovic, 1999). In modern societies *collective identity* plays an important role, creating an essential social cohesion of the groups clustered around some common categories (Bernstein, 2005). We can therefore note that there are two dimensions: a unique personal identity and collective, common identity, ergo, every human identity is social identity (Golubovic, 1999).

National awareness, i.e. the sense of belonging to a nation enables an individual to identify with a social group. This is how social identity is developed, as part of self-motion which comes from the person's knowledge of their membership in a social group (groups), together with values and emotional meaning in connection to this unity. (Phinney, 1990). Groups people identify with are various. Authors agree that social identity of an individual falls on two processes: recognizing own similarity with the members of the group and perception of differences with regard to the members of other groups (Francesco, Kozopeljic, Majstorovic, Mihic, 2002), and also bearing in mind that an individual creates self image based on his own traits and the traits of the group he belongs to, he tends to see the group he belongs to as positive.

In the context of ever-changing education discourse, starting with the proposition that the main determinant of success and prosperity of a modern society is quality of human and social capital which is accomplished in the process of education, improvement of quality of education and teachers is one of the imperative goals that each country sets itself (Zaltkovic, Petrovic, 2016). Hence, being a teacher is a growing challenge nowadays. We are talking about general competences: subject competences, teaching- didactic-methodology competences and psychological competences (Pirsl, 2007). In the array of the competences teacher should acquire, within their education and later professional work, for today's modern society, a need arises for a teacher who will be capable of creating a positive class environment for a more quality interaction, pro-social behaviour and social sensitivity among students, other teachers and parents of different nationalities. Thus, a teacher who possesses these traits is capable of developing intercultural competence and implement intercultural education having constantly in mind the versatility of different cultures and the possibility of their interactions (Jelacic, 2011). Curricula at the faculties of education should provide the students with the information and experiences needed for their successful in socially and culturally diverse classrooms. Given that the teachers will work with students of different cultural backgrounds, it is important that the teachers become aware of individual cultural perspective (Hrvatic, Prisl, 2005) and to consider different forms of cultural diversity work and think about different forms of cultural diversity. Respect and acceptance of the differences with which we meet in a particular society and culture, different from our own, requires the ability of accepting different views of the world. (Petrovic, 2104).

National identity and nationalism

Identity comprises of personal traits (individual identity) and social affiliations (collective identity). National identity is an integral part of the collective identity, the sense

of belonging to a particular ethnic group, territorial and genealogical self-definition of an individual (Francesko, Kozopeljic, Majstorovic, Mihic, 2002).

National identity in more traditional societies represents the most significant form of social and individual identity (Radivojevic, 2008), thus it is said that each individual belongs to the nation they feel they belong to themselves. (Altermatt, 1996; according to Kordic, 2010). The sense of belonging to a nation sometimes turns into nationalism which lays on absolute loyalty to one's nation. It is a belief or a system of beliefs that the nation itself is more important from all other social groups that a person belongs to- more important than family, city, tribe, class, etc. (Zvonarevic, 1978). National feeling is strengthened through language, culture, citizenship, national mythologies and alike, which can be present and visible and which an individual can easily perceive. On the one hand, nationalism is a strong national awareness that entails love towards one's nation, solid knowledge of the national history and culture, displaying national symbols, national pride and avid support of national prosperity (the synonym is allegiance). Often the term patriotism or allegiance is used in the broadest of ways and denotes positive relationship of an individual or groups towards their homeland, as terms closely related to nationalism. On the other hand, nationalism can have a negative connotation, as judging other cultures based on comparison with one's own culture, without acknowledging the other culture's specifics, meanings and values (ethnic centrism).

To avoid negative forms of national allegiance, it is vital that we always maintain balance between keeping individual and national identity, which requires the individual to resist its instrumentalisation and manipulation. This means that there is an ability to empathize with other identities, with variedness of the social surroundings is not perceived by and individual as danger or source of fear. This open character builds open identity, as opposed to the closed one (Majer, 2009).

Overview of previous research

The subject of national identity has been researched in several attempts in the area of Croatia, Bosnia and Herzegovina and Serbia, using different instruments and working with different samples. Also, within various research different social constructs have been connected to national identity (Krinazec, 2008; Radivojevic, 2008; Strangarić, 2014; Tofant, 2003). Also, within the research of the connection between national identity and religiousness (Strangaric, 2014) on the sample of the students of Teaching colleges, (N=238), a positive relation between the two construct has been established. National identity was measured by the NAIT scale, whose total showed a moderate strength. Hypothesis in this research were related to expectance of moderately expressed national identity, with high levels of religiousness as well as positive correlation of national identity and the degree of religiousness. The results obtained do not coincide with the hypotheses laid out. The results from this suitable sample have confirmed that connecting with national lineage is still present and that such social classification have not yet been surpassed, it has also shown that the bigger the degree of religiousness, the stronger the national identity is expressed.

Another research (Radivojevic, 2008) conducted on a larger sample (N=4310) students of the eighth grade of elementary school students and second and fourth grade of secondary school, examined the state of inner-ethnic relationship of the young in the province of Vojvodina and their relationship towards national identity. It has been estab-

lished that national identity loses in significance with the young in Vojvodina as a form of social identity as well as a source of personal identity. 60.88% of the subjects feel entirely as members of their nation, and one-third of subjects consider that national identity holds no value for them personally. This percentage is identical, regardless of whether the subjects attend classes in more languages or only one language. Interestingly enough, this research has also established that students who take religious education classes identify themselves more with their nation than the students who attend civic education classes. The results obtained can classify the multi-ethnic relations between the young as satisfactory, the young in Vojvodina are multi-ethnically socialized and living in multi-ethnic Vojvodina has made it a natural environment for them. (Radivojevic, 2008).

Such a result was gained in a research of young secondary-school students in 2006 which aimed at proving what frames of social identity are adopted by the young (N=1244). As many as half subjects consider belonging to their nation very important, and a third considers it important (Miladinovic, 2006).

A battery of tests, which used the NAIT instrument (National Identity Scales) was conducted in 2003 (Tofant, 2003) at a sample of (N=361) Croatian students with the aim of establishing the relationship between national identity and personal and collective self-esteem. It has been shown that the two measures of national identity are in highly-positive correlational and that personal self-esteem is not related to either of them, while collective self-esteem is high, positive correlation with both. Collective self-esteem has, in large, contributed to explaining national identity in relation with socio-demographic characteristics (age, education and gender) and religion.

Within another research (Krizanec, 2008) this NAIT instrument was used – National Identity Scale, where on a sample (N=312) it attempted to ascertain the relationship between national identity and allocentrism and idiocentrism. Allocentrism can be defined as a collection of values containing strong connection of an individual to members of one or more collectives (e.g. family, colleagues, tribe, nation), where one sees oneself primarily as a member of the collective, one is primarily motivated by norms and obligations set by the collective and is ready to put those goals in the first place. Idiocentrism is a collection of values according to which an individual sees himself as autonomous and independent in relation to the collective, they give advantage to personal goals rather than collective goals. It has been shown that degree of national identity measured by NAIT questionnaire in light positive correlation to vertical idiocentrism and allocentrism (hierarchy is vital here), while horizontal idiocentrism (equality in social relations) and national identity do not correlate mutually.

Method

Future teachers and kindergarten teachers represent role-models for learning to the children they work with. Therefore, it is necessary through social learning (especially learning through models) for children to acquire attitudes and forms of behaviour which will allow them to become tolerant to differences of all types but also respect their identity. That is why we deemed suitable to examine the degree of strength of expression of national identity with future teachers and kindergarten teachers in two different countries: Serbia and Slovakia. Slovakia is a part of the European Union and has not been through a dramatic dissolution process of the ex SFRJ like Serbia (although there was the separation of Czech Republic

and Slovakia), and has a relatively stable surroundings. Both countries have undergone, or are undergoing democratic changes in the post-socialist society. In Slovakia, there are fast globalization processes and multi-culturalisation and the problems of integrating different social groups into a relatively stable society are arising (Kariková, Šimoniová- Černáková, 2017). Migrant crisis which is unfolding within the European Union is highlighting the need for finding new forms of community in the society, including national identity as part of the collective identity. Serbia is economically less-developed, nationally and culturally speaking, more homogenous, still in the economic transition, and probably approaches the matter of national identity in a different way.

The topic of research is determining differences between the degree of expression of national identity of the students of faculties of education in Sombor And Banska Bistrica (Slovakia). Total result in NAIT questionnaire was checked, the structure of factors of both questionnaires and analysis of the item were done.

Research included 163 subjects of both genders studying at the faculties of education in all years of basic academic studies for school teachers and pre-school teachers (from the first to the fourth year) at the Faculty of Education in Sombor and Banska Bistrica. Each group had 12% of male subjects and 88% of females, which realistically depicts the state at the faculties of education. Comparative analyses were therefore, only aimed at issue of intercultural comparison. The authors of the research are aware of the limitations of such sample and that generalizations of findings about the population of Slovak and Serbian students can only be done with minimal certainty.

As instrument, a questionnaire called Scale of National Identity was used (Corkalo, Kamenov, 1998). In further research, the term NAIT is used. It contains 27 items and the subjects are asked to rate one five-degree scale of Likert-type scale mark the degree to which they agree with a given statement. The results range from 27 to 135 points and higher result means that national identity is strongly expressed. According to authors of the questionnaire, four factor stand out in relation to structure of the factors:

1. a sense of distinguished national belonging,
2. nationalism or or excluded national affection,
3. loyalty to a nation and
4. cosmopolitanism.

For the purpose of this research the questionnaire was translated to Slovak by co-authors of the paper, both native speakers of Slovak language.

The research started with these basic assumptions:

1. National identity as one dimension will be strongly present with students from Sombor who are Serb nationals
2. Factor analysis will give different factor solutions in both groups of suspects
3. The factor explaining nationalism will explain an higher variance percentage with students form Sombor.

Results and Discussion

Results will be shown in the total NAIT questionnaire score, some of the most important results of the factor analysis on both samples of the subjects and analysis of the questionnaire items. Both samples have shown high internal consistency, the value of

Cronblach alpha at a sample of Serbian students 0.923 and at the sample of Slovak students 0.872, which tells us of the quality of the measuring instrument.

Since the factor analysis showed that with both samples the factors are mutually dependent, we can compare both samples based on the total NAIT questionnaire score. A higher score in the questionnaire means stronger feeling of national identity. That is why some items were scored contrariwise.

The total score ranges from 27 to 135 points. Serbian students from Sombor have, on average, 76.11 and Slovak students 88.97. Comparison of Serbian and Slovak students from Banska Bistrica was made with the aid of Student's T-test of two independent samples. With Serbian students from Sombor, average value in the questionnaire was 2.81 and with Slovak students from Banska Bistrica, 3.30 and statistically, they differ significantly by 0.001. In both samples there are actually average values of the expressed sense of national identity (the value of about 3), but Slovak students come closer to the moderately expressed sense of national identity. In the group of Serbian students the standard deviation is higher, which tells us of more evident and larger differences between the subjects' answers.

Based on [Table 1](#) we can see that students from Banska Bistrica have higher arithmetic middle in the NAIT questionnaire and that the difference between the arithmetic middle of the students from Sombor is statistically significant. The size of the effect is approaching 0.8 which indicates it is a real trend and the data is relevant. Therefore, students from Banska Bistrica have a more distinct sense of national identity and their national identity is more consistent. We can say that the first hypothesis was not confirmed that Serbian students have a stronger sense of national identity than Slovak students from Banska Bistrica.

Therefore, it is useful and informative to look at and analyze the factor solutions in both groups of subjects, which point to more discrete differences in the contents of the very feeling of national identity in both samples. Explorative factor analysis was applied, and its appropriateness was checked through Keiser-Meyer-Olkin test (correlation between items in groups was relatively compact), then through Bartlett test (correlations between variables were significantly different from zero). The method of main components with Oblique rotation was used in the analysis. The number of factors was determined based on the Keiser rule (eigenvalue is higher than 1). During the analysis of the results, special attention was paid to the differences and similarities in the first two main components, or the first two factors, Nationalism and Cosmopolitanism, Patriotism and Cosmopolitanism (Kariková, Šimoniová- Černáková, 2017). We can say that the hypothesis about different factor solutions in the two samples is mostly confirmed because the same number of factors was not determined, but one factor (Cosmopolitanism) has almost the same content and a similar percentage of explicable variance.

[Table 2](#) contains factor solutions for both groups of students., the names of separate factors and percentages of explained variance.

We shall deal with first and second factor here, since they explain the largest percentage of variance.

The first major component in the group of Serbian students from Sombor contains 7 items and explains 35.02% of the variance: string nationalism, feeling of belonging to one's nation is of vital importance, whoever does not feel the same deserves contempt, an important part of own, personal identity; feeling of pride because of the history of one's people. This component explains more than a third of total variability. It is evident from

the content that there is an evident emotional tone, which does represent one of the major characteristics of nationalism.

The first component in the group of Slovak students from Banská Bystrica contains 5 items and explains 25.35% of variance, which makes up a quarter of the total variability, while the other factors have a significantly lower percentage of explained variance. This component can be described as patriotism or the presence of the feeling of national belonging, as opposed to the first factor of the Serbian students. The need for unity is accentuated, respect for culture and national symbols, in a softer tone than with Serbian students, without the distinct emotional tone. [Table 3](#) shows the content of the first factor in both samples

With Serbian students the first factor can be called nationalism, or excluding feeling of national belonging, without the presence of belittling other nations. A strong emotional component is present and “fateful” importance of national belonging. A factor which can be described with the Slovak students as nationalism can be found in the fourth place, so it explains a far lower percentage of variance and content wise, what we can notice from it is a sense of loyalty to one’s nation. (Kariková, Šimoniová- Černáková, 2017).

On the other hand, with Slovak students, the first and the most important factor can be described as patriotism, or awareness of national identity, without a strong emotional tone. It reads more rational, less emotionally tinted and less “fateful”. This confirms the second hypothesis that with the group of Serbian students from Sombor, a greater variance percentage will explain the factor which can be described as Nationalism.

The highest degree of similarity can be found in the second factor of both samples, both in content and in the percentage of the explained variance. In both samples these factors explain a far less percentage of in relation to the first factors (little above 8%).

[Table 4](#) is an explanation of the content of the second factor, Cosmopolitanism to both samples.

This factor can be called cosmopolitan, or multiple national connectedness. Loyalty to humanity is foremost accentuated and the harmfulness of division into nations in general. In both samples, subjects express cosmopolitanism similarly, and the content of items is similar in both samples.

Both samples of subjects were compared through analysis of the answers in selected items of the questionnaire. Since the questionnaire is given in a form of a five-degree Likert-type scale, Mann-Whitney U test for two independent samples was used.

In almost all items of the questionnaire there are statistically significant differences between the two groups of subjects. Significant differences are missing in only these items:

1. Although my nation is small, there are more competent people than in other nations.
2. I am proud of the history of my people.
3. People who do not love their people are worthy of contempt.
4. The sense of connectedness to one’s own people is one of the most wonderful feelings one can have.
5. I feel I am worth because of the rich culture of my people.
6. My nationality is completely unimportant to me.
7. A good member of our nation should not fraternize with our enemy.

The remaining 20 items in the NAIT questionnaire have significant statistical difference between Slovak and Serbian students and explain the difference in the total score

in the questionnaire in the favour of Slovak students, which was opposite the expected results. Serbian students have higher scores in only two items:

1. Children should be taught to love their people.
2. I am ready to give my life for my people.

In comparison to Serbian students, Slovak students are more concurred with items which say that loyalty to one's own people is more important than loyalty to oneself., that it is important to nurture national spirit from early on, that a person without a clear sense of national identity is a man without identity, that they are very much aware of belonging to their nation, that every nation should nurture its national ideals, they have a sense of belonging to a certain nation, this feeling is important to them, a man would be poorer without this sense of belonging to a nation, they would express their national belonging anywhere, they are proud when they hear their national anthem, members of the same nation should stick together, and a feeling of national belonging makes them feel complete. Also, Slovak students mostly disagree with the statements that displaying national symbols is a primitive form of behaviour, that they see themselves primarily as the citizens of the world, that humanity is one single human community, that they would like to be citizens of the world and not a single state., that their people were always right in historical conflicts.

Conclusion

National identity is most often defined as a component of social identity. Social identity is a part of self-concept, which originates in from the awareness of an individual about their belonging to a social group, the value and emotional significance of belonging to it.

A common trait of the context in which both Slovak and Serbian students of the faculties of education (school and pre-school teachers) developed is dissolution of the former states (SFRJ and Czechoslovakia)./ Although they did not go through the same process, we can assume that this left certain consequences transmitted through parents and grandparents, atmosphere in the society, the media and that all this could have affected the sense of national identity.

Based on the NAIT questionnaire score, looking at national identity as one dimension, to which we are entitled because factors in both samples are not mutually independent, we can say that in both samples there is a moderately expressed national identity (value if about 3). With the Slovak students, national identity is far more expressed than with Serbian students. It is, at the same time, more consistent. This result is contrary to the expected. We can consider the following explanations:

- Burden of the past era, Serbian students from Sombor are burdened by the past which creates a certain rebellion with the students
- Family, public institutions media and other sources of information are not interested enough or do not do enough to form and nurture national identity,
- public discourse is saturated with nation, national identity, which creates resistance with young generations,
- subjects come from Vojvodina, a multi-ethnic and multi-confessional area, where the question of nationality is not in the focus,
- the desire to be a member of the European Union as a broader community of people

– membership in the EU, and the attempt of forming a so-called European identity as a part of collective identity, the speedy process of globalisation with students from Banská Bystrica could have provoked a stronger national identity with these students.

With both samples there is a moderate degree of the expression of national identity, which can be interpreted as a positive result, in the sense that the future teachers and kindergarten teachers are aware of their national groups, but also sensitive and tolerant towards differences. This ability should be fully expressed in the linguistically and culturally diversified classrooms.

Factor analysis based on the contents of the certain factors gives a clearer overview of the existing differences in the total score of both samples.

The analysis has shown that two different factor solutions when it comes to the number and content of the factors. The most similarities can be found in F2, Cosmopolitanism in both samples, from the aspect of contents and a percentage of explicable variance, and partially in F1, Nationalism and Cosmopolitanism in both samples from the aspect of contents. Factor solutions in both samples are different to factor solutions of the authors of NAIT (Corkalo, Kamenov, 1998). In their score, there are the following factors:

1. general factor, a strong sense on belonging to a nation,
2. nationalism
3. strong historical and cultural aspect of national identity
4. cosmopolitanism

On the other hand, the contents of at least two factors are present in our samples: cosmopolitanism, nationalism and partial sense of nationality. Based on the research results, where NAIT questionnaire was used as a tool, (Krinazec, 2008; Radivojevic, 2008; Sakac, 2011; Strangaric, 2014; Tofant, 2003) we can claim that its factor structure is not stable and that it greatly depends on the sample of respondents. It is evident in this research.

With both samples we can notice similarity: the highest percentage of variance explains the factor which relates to the sense of belonging to a nation, with Serbian students it is a third, and with Slovak students a quarter of the total variance. Therefore, in both samples, it is a dominant factor, a dominant component that shows that for the future teachers and kindergarten teachers nationality is an important question. It has different content, especially from the aspect of intensity and emotional association. With Serbian students, the emotional association is stronger, which is evident from the items such as *I am ready to give my life for my country, people who do not like their own nation are worthy of contempt, and the feeling of being connected with one's own people is one of the most wonderful feelings there are*. These three items have the highest factor load, which means that they explain the given factor the best. With the Slovak students, the highest factor load is evident in the following items: *members of the same nation should always stick together, I feel I am worth more for the rich culture of my people, every time I hear our national anthem I feel pride*. Sense of community and pride because of the common values such as culture or anthems, one of the symbols of a nation, is stronger.

According to Phinney (Phinney, 1990) *the sense of belonging to a particular group* can move from a strong feeling of belonging (strong emotional association) all the way to the formal sense of belonging to a group (lack of emotional association). We can say that in both groups of respondents, the component of national identity of *feeling of belonging to a group* is present, but at different points of continuity of emotional association.

Elements of strong affection in the context of national identity are not a favourable base for the attitudes toward national identity which need to be passed on through education for future teachers and pre-school teachers. A strong emotional-affectionate component of the attitudes can be a breeding ground for prejudices Kindergarten and school, as well as pre school and school teachers are vital agents of the process of socialisation, hence it is not suitable to pass on to children prejudices regarding national identity (or any other kind of prejudices).

The factor known as cosmopolitanism, or multiple connectivity represents the most noticeable similarity between the two groups of respondents, from the standpoint of explicable variance and content of the factor itself. We can say that both groups of students have a similar sense of cosmopolitanism, far less than the feeling of national belonging.

Progress to accession of Serbia to EU (as a community of multiple cultures, languages and nations) and the phenomenon of globalisation presupposes interculturalism as one of the major principles of education (Zlatkoivc, Petrovic, 2016). The society in Slovakia and Serbia is multinational and multi-cultural, therefore, there is a higher chance that teachers in both countries will work in culturally diverse groups and classrooms. For this kind of work, it is necessary to have intercultural competences. Conversely, national identity and intercultural competences are connected in a way that being interculturally sensitised and competent means to have knowledge of one's own culture and nation first, and then respect for others. From the research results, it can be concluded that students have a moderate feeling of belonging to a nation which represents a good knowledge of one's own culture and nation, and in the second place, belonging to a wider social community. It is a good starting point for developing intercultural competences and intercultural sensitivity. As future teachers, they will be capable of understanding, assessing and make decisions in ambiguous and uncertain situations towards cultural differences in society and classroom. Awareness of own cultural identity strengthens the ability of effective perception of reality, acceptance of oneself and others. If the students of the teaching colleges have awareness and ability of projection towards others, and their cultures, it means they are adept for cultural interaction through intercultural sensitivity and competences.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

- Anthony, S. (1998). *Nationalism and Modernism: A critical survey of recent theories of nations and nationalism*, London and New York: Routledge.
- Bernstein, M. (2005). Identity Politics. *Annual Review of Sociology* 31:47-74.
- Francesco, M., Kodžopeljić, J., Majstorović, N., Mihić, V. (2002). Aspects of European identity operationalized by EUROID2002 scale. In B. Čukić, M. Franceško (eds) *Personality in multicultural society, Vol. 4 Organizational multiculturalism and European identity* (105-114). Novi Sad: Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu. [In Serbian]
- Golubović, Z. (1999). *I and Others*. Beograd: Vikom grafic. [In Serbian]
- Golubović, Z. (2007). *Anthropology*. Beograd: Službeni glasnik. [In Serbian]
- Herder, J.G. (1989). *Discussion on the origin of the language*. Sremski Karlovci: Izdavačka knjižara Zorana Stojanovića 90- 92. [In Serbian]
- Hrvatíć, N., Piršl, E. (2005). Curriculum of pedagogical training and intercultural competence of teachers. *Pedagogijska istraživanja* 2 (2), 251-266, Available at https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=205421. [In Croatian]

- Jelačić, S. (2011). Specific characteristics and importance of intercultural education in modern societies. *Norma*, Vol.16 (1), 9-19. Available at: <http://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0353-7129/2011/0353-71291101009J.pdf> [In Serbian]
- Kariková, S., Šimoniová- Černáková, R. (2017). National identity of future teachers in Slovakia and Serbia. *Edukacija Miedzykulturowa*, 1(6), 53- 73.[In Slovak]
- Kordić, S. (2010). The ideology of national identity and of national culture. In D. Ajdačić, P. Lazarević (prir.) *Proceedings in honour of Per Jacobsen*, (pp 225-239). Available at: https://bib.irb.hr/datoteka/522531.Ideologija_nacionalnog.PDF [In Serbian]
- Krinažec, T. (2008). *Relationship between national identity and alocentrism / idiocentrism* (master's thesis). Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb. [In Croatian]
- Majer, T. (2009). *The identity of Europe*. Beograd: IP"Albatros plus", JP "Službeni glasnik". [In Serbian]
- Miladinović, S. (2006). Issue of Nacional Minorities Social Identity and Euro-Integration Processes in Serbia. *Sociološki pregled XL* (2), 207-245. doi:10.5937/socpreg0602207M [In Serbian]
- Petrović, D. (2014). *Intercultural interaction and development of intercultural sensitivity*. Beograd: Institut za psihologiju, Centar za primenjenu psihologiju. [In Serbian]
- Phinney, J. S. (1990). Ethnic identity in adolescents and adults: review of research. *Psychological Bulletin*, No. 108, pp. 499-514.
- Piršl, E. (2007). Intercultural sensibility as part of pedagogical competence. In: Previšić, V. (Ed.), *Pedagogy towards lifelong learning and knowledge society*. Zagreb: Hrvatsko pedagojsko društvo, str. 275-291. Available at <http://www.ffzg.unizg.hr/usp/download/cetvrt-a-godina/osmi-semestar/interkulturalizam-i-obrazovanje/Pirsl,%20E.%20-%20Interkulturalna%20osjetljivost%20kao%20dio%20pedagoske%20kompetencije.doc>.
- Radivojević, R. (2008). *Evaluation of the state of inter'ethnic relations of the young in Vojvodina*. Novi Sad: Pedagoški zavod Vojvodine. [In Serbian].
- Stojković, B. (2008). *European cultural identity*. Beograd: Službeni glasnik. [In Serbian]
- Tofant, J. (2004). *Relatedness of national identity to personal and collective self-respect* (master's thesis). Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb [In Croatian]
- Velišek-Braško, O., Beljanski, M., Šimonji Černak, R. (2016). Cultural contact or national ideology in elementary school readers. *Detinjstvo*, broj 1, 101-111 [In Serbian]
- Zlatković, B., Petrović, D. (2016). Intercultural education of future teachers in Serbia. In: D. Petrović, T. Jokić (eds). *Intercultural Education in Serbia* (76-87) Beograd: Centar za obrazovne politike [In Serbian]
- Zvonarević, M. (1978). *Social psychology*. Zagreb: Školska knjiga. [In Croatian]
- Čorkalo, D., Kamenov, Ž. (1998). National identity and inter ethnic tolerance. Zagreb: Filozofski fakultet.[In Croatian]
- Štrangarić, S. (2014). Relation between religion and nation - example of students in Vojvodina. *Religija i tolerancija*. Vol. XII, No 21, 109-124. [In Serbian]
- Sakač, M. (2011). The structure of the national identity of young people. In S. Marković (ed) *Social relations of Serbs and Croats, national identity and minority rights from the aspect of European integration* (107-124). Sombor: Pedagoški fakultet Univerziteta u Novom Sadu [In Serbian]

APPENDIX / ПРИЛОЗИ

Табела 1: Поређење укупног скорa на NAIT упитнику.
Table 1: Comparison of total score in the NAIT questionnaire.

	N*	AS	SD	t	Df	P	d
← НАЗАД ← ВАСК студенти из Сомбора / Students from Sombor	144	76,11	18,69	6.640	270,7	≤ 0,001	0,765
студенти из Банске Бистрице / Students from Banska Bistrica	163	88,97	14,71				

*N- број испитаника, AS- аритметичка средина, SD- стандардна девијација, t- резултат t- теста, Df- број степени слободe, p- ниво значајности разлика, d- величина ефекта

*N-number of subjects, AS-arithmetic middle, SD-standard deviation, t- test result Df- freedom degree number p- level of the significance of differences, d- effect size

Табела 2: Факторска решења у оба узорка.
Table 2: Factor solutions for both samples

Српски студенти из Сомбора / Serbian students from Sombor		Словачки студенти из Банске Бистрице / Slovak students from Banska Bistrica	
F1	Национализам / Nationalism (35,03%)	F1	Патриотизам / Awareness of national identity, nationalism (25,25%)
F2	Космополитизам / Cosmopolitanism (8, 72%)	F2	Космополитизам / Cosmopolitanism (8, 96%)
← НАЗАД ← ВАСК F3	Осећање националног идентитета / Sense of national identity (6,01%)	F3	Дистанца од националног идентитета / Distance from the national identity (6,52%)
F4	Мој народ је „одабран“ народ / My nation is “the chosen one” (4,35%)	F4	Национализам / Nationalism (5,31%)
F5	Лични квалитети наспрам колективног / Personal qualities vs. Collective (4,05%)	F5	Способност појединца наспрам националног идентитета / Individual abilities vs. National identity (4,40%)
F6	Модерно контра застарело изражавање националног идентитета / Modern vs. Obsolete expres- sion of national identity (3,92%)	F6	Реалистички поглед на улогу свог народа у историји / Realistic view of the role of one’s na- tion in history (4,27%)
		F7	„Помешана“ осећања / “Mixed” feelings (3,82%)

Табела 3: Садржај прве главне компоненте Национализам/ Патриотизам у групи српских и словачких студената из Сомбора и Банске Бистрице
Table 3: Contents of the first main component Nationalism/Patriotism in the group of Serbian and Slovak students from Sombor and Banska Bistrica

Српски студенти из Сомбора / Serbian students from Sombor		Словачки студенти из Банске Бистрице / Slovak students from Banska Bistrica	
Ставка / Item	Факторско оптерећење / Factor load	Ставка / Item	Факторско оптерећење / Factor load
Спреман сам дати живот за свој народ. / I am willing to give my life for my people	,688	Припадници истог народа треба да се увек држе заједно. / Members of the same nation should always stick together.	,763
Људи који не воле свој народ заслужују презир. / People who do not love their nations are worthy of contempt.	,686	Осећам да вредим због богате културе мог народа. / I feel I am worth more for the rich culture of my people.	,657
Осећај везаности за сопствени народ је један од најлепших осећаја које појединац може имати. / The feeling of being connected with my own people is one of the most wonderful feelings there are.	,630	Сваки пут кад чујем нашу националну химну осетим понос. / Every time I hear our national anthem I feel pride.	,572
Поносим се историјом свог народа. / I am proud of my national history.	,599	Осећај националне припадности чини ме целивом особом. / The feel of national belonging makes me a whole person.	,525
Деци би од малена требало усађивати национални дух. / Children should have national spirit instilled early on.	,526	Осећај везаности за сопствени народ је један од најлепших осећаја које појединац може имати. / The feeling of being connected with my own people is one of the most wonderful feelings there are.	,399
Изузетно ми је важна припадност мојој нацији. / Belonging to my nation is very important to me.	,492		
Човек без јасног осећаја националне припадности је човек без идентитета. / A man without a clear feeling of national belonging is a man without identity.	,387		

← НАЗАД

← ВАСК

Табела 4: Садржај другог фактора *космополизам* у оба узорка.
Table 4 Content of the second factor, *Cosmopolitanism*, in both samples.

Српски студенти из Сомбора / Serbian students from Sombor		Словачки студенти из Банске Бистрице / Slovak students from Banska Bistrica	
Ставка / Item	Факторско оптерећење / Factor load	Ставка / Item	Факторско оптерећење / Factor load
Човечанство представља једину праву људску заједницу; зато је свака подела на нације штетна и бесмислена. / Humanity is a single true community of people, that is why any division into nations is harmful and pointless	,757	Волео бих да живим као становник света, а не као становник само једне државе. / I would like to live as a citizen of the world, not only one country.	,812
Сматрам себе, пре свега, грађанином света. / I consider myself a citizen of the world foremost.	,723	Сматрам себе, пре свега, грађанином света. / I consider myself a citizen of the world foremost.	,741
Ја сам прво припадник човечанства, а тек онда своје нације. / I am a member of humanity in the first place and a member of my nation in the second.	,721	Човечанство представља једину праву људску заједницу; зато је свака подела на нације штетна и бесмислена. / Humanity is a single true community of people, that is why any division into nations is harmful and pointless	,683
Волео бих да живим као становник света, а не као становник само једне државе. / I would like to live as a citizen of the world, not only one country.	,556	Ја сам прво припадник човечанства, а тек онда своје нације. / I am a member of humanity in the first place and a member of my nation in the second.	,584